

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ОБЛАСНИЙ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА

**ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
СУЧАСНИЙ ДИСКУРС ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ
ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ**

Матеріали науково-практичної конференції

23-24 червня 2017 року

Харків – 2017

УДК 008(062.552)
ББК 71я431
Т 65

Редакційна колегія:

Л.Г. Омельченко – директор Обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва, заслужена артистка України

О.Г. Бугайченко – завідувач відділу інноваційних культурних проєктів та міжнародного співробітництва Обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва

Н.М. Роман – кандидат педагогічних наук, доцент

Адреса редакційної колегії: 61002, Україна, м. Харків, вул. Пушкінська, 62;
Обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва.
Тел.+380 (57) 725-12-36

T65 Традиційна культура в умовах глобалізації: сучасний дискурс щодо збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини. Матеріали науково-практичної конференції (23-24 червня 2017 року). – Харків, 2017. – 360 с.

Збірка містить тези та доповіді, в яких піднімаються та аналізуються проблеми збереження нематеріальної культурної спадщини в умовах сьогодення. Різним аспектам вивчення цих питань було присвячено роботу науково-практичної конференції «Традиційна культура в умовах глобалізації: сучасний дискурс щодо збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини», яка проходила в м. Харкові 23-24 червня 2017 року.

Конференція об'єднала провідних дослідників та діячів культури і мистецтва з різних регіонів України, науковців із інших країн, представників національно-культурних товариств. У ході наукового дискурсу досвідчені вчені простежили й узагальнили інноваційні тенденції збереження елементів нематеріальної культурної спадщини в контексті сучасного мистецтвознавства, культурології, історії, філософії, педагогіки. Під час роботи конференції було обґрунтовано й систематизовано ефективні засоби та шляхи популяризації нематеріальної культурної спадщини. Окремо було визначено перспективи інтеграції традиційної культури в світову культуру та особливості її використання в процесі впровадження стратегії культурної децентралізації.

Для широкого кола дослідників, практиків, а також усіх тих, хто цікавиться нематеріальною культурною спадщиною різних народів світу та перспективами подальшого розвитку й піднесення традиційної культури в умовах глобалізації.

Матеріали друкуються в авторській редакції з незначними коректорськими правками українською та російською мовами.

УДК 008(062.552)
ББК 71я431
Т 65

ISBN 978-617-7470-68-6

Обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва, 2017

ЛІТЕРАТУРА

1. Берегова О. Академічне музичне мистецтво та сучасні інформаційно-комунікаційні технології: дискурс взаємодії / О. Берегова // Аспекти історичного музикознавства – III: Вища мистецька освіта як інструмент збереження культурної ідентичності: зб. наук. ст./ Харк. Нац.ун-т мистецтв ім. І.П. Котляревського ; ред.-упор. Л.В. Русакова. — Харків: Вид-во «Водний спектр Джі-Ем-Пі», 2016. – С. 24-35.

Ю.А. Конюшенко,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
І-го науково-експозиційного відділу
Харківського історичного музею
імені М.Ф. Сумцова

КОЗАЦЬКА ЛЮЛЬКА В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ ТРАДИЦІЇ

У народній уяві тютюн та люлька тісно пов'язані з образом козака. Невід'ємними атрибутами козацтва були зброя, натільний хрест або ладанка, люлька для паління та кисет. Усна народна творчість, пісні та перекази, зберегли до наших днів згадки про тютюн та люльку, як складову української культури.

Тютюн та звичка паління приходять на українські території з Туреччини. Доказом експорту в Україну тютюну зі Сходу є етимологія, адже слова тюркського походження «тютюн», «бакун», «чубук» збереглися на наших територіях і донині [4, с. 8].

Твори українського народного живопису, зокрема поширені в XVII – XVIII століттях картини «Козак Мамай», підтверджують любов козацтва до паління. На більшості з таких полотен Мамай зображений із люлькою чи кисетом для тютюну [4, с. 9].

Саме запорожці першими, почали палити тютюн. Дослідник українського козацтва Д.І. Яворницький засвідчував велику залежність козацтва від звички палити: «Козак вічно з люлькою в зубах. Під час відпочинку запорозькі козаки полюбляли, лежачи на животі,

побалагурити, побалакати, послухати розповіді інших, тримаючи в зубах коротенькі люлечки-«носогрійки» або «люльки-бурульки» і попихкати з них димком. Люлька для запорожця – рідна сестра, дорога подруга його. Крім того, побутували ще люльки «обчеські» («обчиські») дуже великих розмірів, усипані намистом, коштовним камінням, різними бляшками, з написами на кшталт «козацька люлька – добра думка», і таку люльку палило ціле товариство або зібрання, коли обмірковувало яку-небудь справу, або затівало проти кого-небудь похід» [5, с. 237]. Це були своєрідні «люльки миру», що допомагали козакам вирішувати спірні питання, їх палило, передаючи по колу від одного козака до іншого, ціле товариство або зібрання. Дим мирив, еднав козаків.

Як зазначає дослідниця Людмила Кревська, серед молодих люлька була ознакою молодечості та сили, серед зрілих лицарів – символом розсудливості й авторитету, для старших же січовиків – прикметою досвіду й мудрості [2, с. 93].

Під час походів, люлька в буквальному значенні цього слова, зігрівала та відволікала увагу від тяжких думок, навіювала приємні спогади. «Запалимо, браття, люльки, щоб дома не журилися», – зітхали ті, що були далеко від дому, на чужині [1].

Усна народна творчість доносить до нас цікаві відомості. Начебто тютюн та люльку придумав не хто інший, як сам чорт, щоб самітник, який мешкав у степу, не накоїв із нудьги й туги чогось злого [1]. «Хто не курить люльки і не нюхає табаки, той не вартий і собаки», – саме так насміхалися з тих, хто не палив. «Без люльки, як без жінки», – зітхали завзяті «люлькари».

Іноді люлька для козака була важливішою за сім'ю. Народна пісня «Ой; на горі та й жінці жнуть» розповідає, що навіть сам кошовий отаман Запорізької Січі Сагайдачний «поміняв жінку на тютюн та люльку, необачний»:

«Гей, вернися, Сагайдачний, (2)

Візьми свою жінку, віддай тютюн-люльку необачний!

Гей, долиною, гей, широкою,

Необачний!»

«Мені з жінкою не возиться, (2)

а тютюн та люлька козаку в дорозі знадобиться».

Особиста люлька, так звана «носогрійка», на Січі була шанована, наче «мати рідна». Люлька – це не простий предмет для козака, це оберіг, талісман. Втрата люльки вважалася поганою прикметою.

Гоголівський Тарас Бульба навіть гине, не бажаючи залишити ляхам стару люльку: «Спинився Тарас і гукнув: «Стій! Випала люлька з тютюном, не хочу, щоб і люлька дісталася вражим ляхам!. І нагнувся старий отаман і став шукати в траві свою люльку з тютюном, нерозлучну супутницю на морях і на суші, і в походах, і дома. А тим часом набігла враз ватага й схопила його під могутні плечі» [1].

Козаки вірили, що люлька допомагає позбутися безлічі хвороб. Оскільки тютюн українці запозичили зі Сходу, то його здавна називали турецьким словом *tütün*.

Чистий турецький тютюн був дуже дорогим. У різний спосіб добували його січовики. Інколи купували за гроші, інколи – як трофей, інколи як мито за перевіз через дніпровські пороги. Кліматичні умови наших земель дозволяли вирощувати махорку, для якої був властивий різкий характерний запах.

І дорогий турецький тютюн, і не дуже «смачна» махорка потребували додавання додаткових сполук. В якості ароматизаторів, козаки підмішували різні сушені трави. Це могли бути і полин, і любисток, деревій, чебрець, материнка, будяк, сухе листя валеріани, м'ята, а то й декілька трав одночасно. В тому козацькому тютюні могли бути всі пахощі українського степу. Усі ці трави мають лікарські властивості: заспокоюють нервову систему, знижують кров'яний тиск, поліпшують апетит та сон. Завдяки цьому запорозькі козаки майже не хворіли на астму, бронхіти, трахеїти [4, с. 8].

Процес паління люльки для козаків був не лише невіддільним від способу життя, існування, а й перетворювався насамперед на лікувальну дію.

Крім рослин, із суто лікарським впливом, в суміші для паління додавали також трави, які мали більш символічне, а іноді навіть ритуальне значення. Для самих козаків це було пов'язане з народними віруваннями. Існувало безліч народних козацьких рецептів та способів наситити табак і махорку. Так, наприклад, сушене листя та квіти терну викурювали після поранення для очищення крові, сушений полин розвіював погані – чорні думки, ковилу використовували для поліпшення зору козаки, що були в дозорі й несли варту на кордонах [3].

Однією з найцікавіших трав, яку вживали в курильних сумішах, дослідниця Уляна Сушко-Одольська називає буркун жовтий. Сушені верхівки з листям і квітами буркуну містять у собі багато речовини – кумарину, що має протисудомну дію, проте пригнічує нервову систему і має певний галюциногенний ефект. Запорожці, знаючи про цей

незвичний вплив, курили тютюн із домішками буркуну після бою. Це дозволяло відволіктися від думок про вмираючого ворога або побратима. Підтвердження цьому міститься і на сторінках роману Шолохова «Тихий Дон». Так, головний герой оповідання, донський козак Григорій Мелехов, щоб розвіяти тугу, курив: «... жменю суміші: сухий буркун і корінці недостиглого самосаду» [3].

Українські народні вірування та перекази донесли до наших днів відомості про «чаклун-траву», яку палили, щоби мати «захист від ворожої шаблі», а рубані, колоті і різані рани, посипали порошком із цієї чудодійної трави, аби ті швидше загоювалися [3]. Запорозькі «характерники» використовували «розрив-траву», яка, за легендою, відмикала будь-які замки і кайдани та «одолень-траву», яка росте на озерах і допомагає здолати будь-якого ворога [3].

Незважаючи на чималу кількість легенд, переказів і народних вірувань щодо козацького тютюну точних рецептур та пропорцій чудодійних трав до наших часів не збереглося. Мабуть єдиним винятком є збережений в народі рецепт такого собі «злого тютюну» (чверть полину на три чверті тютюну), і «мішанок», тобто сумішей, де порівну самосаду, м'яти і любистку, або в рівних частинах тютюну і буркуну [3].

Одним із цікавих питань, що стосуються люльки та тютюну, є відношення козацтва до паління – а чи вважали козаки паління люльки гріхом, чи ні. З цього приводу слід нагадати таку приказку: «Хто курить, але не плює при цьому, той гріха не робить, але хто курить і плює, той від пекла не втече, бо земля всім нам мати: ми всі із землі, землею живемо і в землю знову підемо, і того земля не прийме, хто на неї плює» [3].

Саме такі, з одного боку відчайдухи і шибайголови, а з іншого, дуже шанобливі і віруючі захисники Вітчизни – українські козаки. У багатомісячному історичному поступові цей загадковий образ воїна-січовика виявився духовним символом українців, уособленням звитязницьких ідеалів народу, його світоглядних орієнтирів. А кожен герой має свої таємниці і уподобання. До останніх можна віднести і козацьку люльку, згадану в усній народній творчості, оспівану в піснях і переказах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козак без люльки, як без коня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://garbuz.org.ua/statti/narodni-zvichayi/kozak-bez-lyulki-yak-bez-konya.html>
2. Кревська Л. Колекція люльок у фондах Волинського краєзнавчого музею // Людмила Кревська // Волинський музей. Історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск 5. Матеріали V Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 23-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк, 16 травня 2014 року. Упоряд. А. Силюк. – Луцьк, 2014. – С. 93-97.
3. Сушко-Одольська У. Добра люлька — добра думка: козаки додавали в суміш для куріння різні трави / Уляна Сушко-Одольська. // Україна молода. – 2016. (Вип. 116 за 16 вересня).
4. Тимець І. Таємниці тютюнової фабрики / Ігор Тимець. – Львів: «Мульти АРТ», 2005. -183 с.
5. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків у трьох томах / Д.І. Яворницький. –К.: Наукова думка, 1990. Т. 1. – 583 с.

М.В. Кордубан,

кандидат педагогічних наук, доцент
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЗА МЕТОДИКОЮ М. МОНТЕССОРІ

Як свідчать наукові джерела, наріжним каменем педагогічної системи М. Монтессорі є розвиток дитини відповідно до сензитивних періодів. На думку педагога, вкрай важливо не згаяти максимально сприятливий час для розвитку учня в конкретному виді діяльності. Тому музичне виховання за методикою М. Монтессорі виходить із даного положення. Зокрема, період активного розвитку сенсорних відчуттів становить відрізок від народження до п'яти років [1, с. 17]. У цей період у дітей відмічається особлива чутливість до навколишніх звуків.